

Kurum Bakımında Yetiştirilmiş Kişilerde Damgalanma

Aytan Kaya Kılıç*

Sinem Burcu Uğur**

* Doç. Dr.

Akdeniz Üniversitesi

Manavgat Sosyal ve Beşeri

Bilimler Fakültesi Sosyal

Hizmet Bölümü

aytenkayakilic@akdeniz.edu.tr

Antalya / TÜRKİYE

** Dr. Öğr. Üyesi

Akdeniz Üniversitesi

Manavgat Sosyal ve Beşeri

Bilimler Fakültesi Sosyal

Hizmet Bölümü

sinemburcu@akdeniz.edu.tr

Antalya / TÜRKİYE

Öz

Çalışmanın amacı, çocukluk yaşamlarının büyük bir kısmını kurum bakımında geçiren kişilerin bakım süreci ve sonrası dönemde damgalanma deneyimlerini, damganın kendilerini konumlama biçimlerine etkisini ve damganın yarattığı sorunlarla başa çıkma stratejilerini incelemektir. Nitel yöntem ile tasarlanan çalışmada rastlantısal kartopu örnekleme tekniği kullanılmıştır. Uzun süreli kurum bakımında kalan 12 kişi ile yapılan görüşmeler sonucunda elde edilen verilerin analizinde içerik analizi kullanılmıştır. Çalışmada öne çıkan sonuçlardan biri; boşanma, ebeveyn yokluğu ve yoksulluğu gibi nedenlerle kurum bakımına yerleştirilen çocuk/gençlere yönelik ön yargı, damgalayıcı ve dışlayıcı tutumların varlığıdır. Kurum bakımına yerleştirilen çocukların bu bakım türüne ilişkin hayatlarında yaşadıkları ilk dışlanmışlık deneyimleri, kendilerini biyolojik ailelerinden uzaklaştıran terk edilmişlik duygusudur. Ön yargılı ve damgalayıcı tutumlar, kurum bakım öyküsüne sahip katılımcıların bakım sürecinde ve sonrasında karşı karşıya kaldıkları önemli bir sosyal problemi oluşturmaktadır. Kurumdan ayrıldıktan sonra damgalanıp dışlanmanın en yoğun yaşandığı alan, iş piyasası olmuştur. Katılımcılar kurum dışı hayatlarında dışlanmaktan kaçınmak için kurumda yetişmiş olduklarını gizlemişler ve sosyal iletişimlerini sınırlandırmışlardır. Katılımcılar açısından damgalanıp dışlanma, kurum bakımında yetişen çocuk/gençlerin hatalarının değil toplumun ayırıcı bakış açısının bir yansımasıdır. Kurum bakımına yerleştirilen çocukların kendilik algısının kurum bakım sürecinden nasıl etkilendiğini anlayabilmek açısından boylamsal çalışmaların yapılması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kurum bakımı, kurumda yetişen çocuklar, kurum bakımı sonrası, damgalama.

Gönderim / Received:

27.01.2021

Kabul / Accepted:

28.10.2022

Alan Editörü / Field**Editör:**

Yurdağül Kılınç - Emine

Yücel

Stigmatization of People Raised Under Institutional Care

Abstract

The aim of study is to examine stigmatization experienced, during and after care period, by individuals who have spent larger portion of their childhood lives in institutional care impact of stigma on how these individuals position themselves, strategies used to cope with problems caused by stigma. Accidental snowball sampling technique was used in study which was designed with qualitative method. Content analysis was used in analyzing data obtained through interviews conducted with 12 individuals having stayed under long term institutional care. One of the most remarkable results of study is existence of heavy prejudice, stigmatizing and exclusionary attitude towards children placed institutional care for reasons such as divorce, parental absence and poverty. First exclusion experience that children placed institutional care undergo in their lives due to this type of care is feeling of

abandonment where they are taken away from their biological families. Prejudiced and stigmatizing attitudes constitute significant social problem faced by participants with institutional care background after leaving institution as well as during their stay in institution. Once they leave institutional care, the area where stigmatization and exclusion are most commonly experienced is labor market. Participants expressed that, in order to avoid being excluded in their outside lives, they chose to conceal the fact that they were raised in institutional care and limited their social communication. According to participants, stigmatization and exclusion area reflection of society's discriminatory perspective, not mistakes of children raised institutional care. Longitudinal studies are recommended to understand how institutional care process affects self-perception of children raised institutional care.

Keywords: Institutional care, children in care, post-institutional care, stigmatization.

GİRİŞ

Damgalama birey ve topluma zarar veren önemli bir psikolojik şiddet biçimidir (Vojak, 2009, s. 942). Damga, bireyin toplum gözünde itibarını düşüren, istenmeyen bir özellik olarak tanımlanmakta (Heijnders ve Van Der Meij, 2006, s. 353) ve damgalanan birey veya gruba ait nitelik, toplum tarafından güçlü bir şekilde reddedilmektedir (Hermenau, Eggert, Landolt ve Hecker, 2015). Ait olduğu ve bir bütünün parçasını oluşturduğu grup ya da topluluğun içerisinde normal biri olarak kabul gören birey, damgalamayla birlikte lekeli ve dikkate alınamayacak kadar değeri düşmüş bir konuma indirilir. Birey ya da gruplara dayatılan ve kolektif bir etiket olarak kavramsallaştıran damgalama, Erving Goffman'ın (1963) çalışmasına dayanmaktadır. Goffman damgayı fiziksel, bireysel veya toplumsal bir atıf sonucu toplumsal kimliğinin elinden alınacağı ya da tam kabul görmesinin engelleneceği kadar kişinin ve/veya topluluğun itibarının ve değerinin düşürülmesi olarak tanımlamaktadır (1963, s. 168). Goffman kişinin sahip olduğu ve itibarını derinden sarsan bir özellik olarak damgayı damgalanan birey üzerine yerleştirirken; pek çok bilim insanı damgalamanın sosyal bağlam içinde kişiler arasındaki etkileşimler neticesinde ortaya çıktığına dikkat çekmiştir (Crocker, Major ve Steele, 1998, s. 505; Jones, Farina, Hastorf, Markus, Miller ve Scott, 1984, s. 6; Yang, Kleinman, Link, Phelan, Lee ve Good, 2007, s. 1525).

Damgalama, iki bileşene sahip bir sosyal yapıdır: Farklılıkların tanınması damgalamanın ilk aşamasını, söz konusu farklılıktan dolayı bireylerin itibar kaybı yaşamaları ikinci aşamasını oluşturmaktadır (Dovidio vd., 2000, akt. Vojak, 2009, s. 940). Damgalamanın ilk aşamasında insan anormal ya da sapkın olduğunu düşündüğünden korkup onu bir tehdit olarak algılamak; ikinci aşamasında korkusunu ya da ön yargılarını haklı göstermek için sapkın olduğunu düşündüğünü aşağı birisi olarak tanımlamaktadır (Slattery, 2008, s. 191). Sapkın olarak tanımlama aşamasında önemli olan nokta, kimin davranışlarının kimler tarafından nasıl tanımlanacağıdır. Giddens' a göre sapkınlık kategorisini tanımlayan etiketler ve o etiketleri tanımlayanlar toplumdaki güç yapısını belirler. Kimlerin hangi davranışları etiketlediği, kimlerin etiketlenenler olduğu toplumdaki baskın gruplara dikkat çeker (Giddens, 2005, s. 209). Bir başka söylemle, sapkınlık kategorilerini tanımlayan etiketler toplumdaki güç yapısına işaret etmekte; sapkınlığı tanımlayan kurallar toplumdaki yüksek statülü bireyler tarafından statüsü düşük diğerleri için düzenlenmektedir. Davranışın kim tarafından gerçekleştiği, ne zaman, nasıl ve kimin önünde yapıldığı sapkın olarak etiketlenip etiketlenmemesinde belirleyicidir (Slattery, 2008, s. 216). Sosyal grupların bir kısmı birtakım kuralları koyar ve belirli kişilere uyguladıkları bu kurallarla onların damgalanarak toplumun dışına itilmesine sebep olurlar. Sapmış davranış bireyin davranışının özelliğine değil; o davranışın diğer bireyler tarafından nasıl etiketlendiğine işaret eder (Burkay, 2009, s. 296-297). Bu bağlamda damganın kişideki durumların sebep olduğu bir anormallik olarak ortaya çıkmadığı, bilakis toplumların normal ve anormale ilişkin tanımlarının damgayı yaratan dinamikleri oluşturduğu ifade edilebilir (Poloma, 2011, s. 222). Bir başka anlatımla damga, bir kişinin vücutundaki veya karakterindeki doğal zayıflıkların bir yansımasından ziyade, toplumun genelinin bakış açılarını yansıtan bir etikete işaret etmektedir.

Link ve Phelan (2001, s. 367), toplumsal farklılıkların ayırt edilip etiketlenmesi aşamasında insanların farklı kategorilere yerleştirilme sürecine de dikkat çekmektedir. Olumsuz özelliklere sahip, istenmeyen kişiler “onlar” kategorisine yerleştirilirken; baskın kültürel inanışlara sahip olan etiketsiz bireyler ise “biz” kategorisinde yer almaktadır. Damgalanan kişinin değersiz görülmesine neden olan “işaretler”, içinde yaşanılan toplumun geneli tarafından iyi bilinen unsurlardır (Steele, 1997, s. 626). Bu ortak paylaşım sayesinde toplumun üyeleri kendilerini bu işareti taşımayan bizler olarak tanımlarken; diğerlerini de taşıdıkları bu işaretleri nedeniyle ayırıştırmakta ve onlardan kaçınmaktadır. Statü kaybı ve ayrımcılığı ifade eden onlar kategorisinde etiketlenmek; toplumun birçok alanındaki kişi, grup, ruh sağlığı bozulanlar, madde bağımlıları, suçlular için geçerli olduğu gibi, biyolojik ebeveynlerinin yanı sıra yerine kurum bakımında kalan kişiler için de söz konusudur. Kurum bakımında kalmanın bir damgalama gereksesi olarak işlev görmesi, aile hayatı, ailede çocuğun yeri ve çocuk bakımına dair normlarla ilintilidir. Gerek geleneksel toplumlarda insanların kültürel ve zihinsel olarak kolektivist toplumsal yaşam tarzına bağlı olmaları, gerekse de çocuk gelişimine ilişkin teorilerin işaret ettiği “normal aile” düzenlemelerini yansıtmaması bakımından çocukların en az bir ebeveynleri ile büyümeleri yönünde yaygın bir beklenti mevcuttur. Bu beklentinin karşılanmadığı durumlar ise toplumun normal olarak kabul ettiği davranış kalıplarının dışına çıkmaktadır (Walsh, 2017, s. 4). Bu bağlamda toplum, aile içinde ve aile üyelerince yetiştirilmek yerine kurum bakımında büyüyüp gelişen çocuk ve gençleri farklı, sapkın vb. görme eğilimi sergilemektedir. Bir başka ifadeyle, aile yaşamına dayanan bir toplumda, “kurum bakımındaki çocuk” olarak tanımlanıp etiketlenme, sosyal farklılık ve sosyal dışlanma için zemin oluşturmaktadır (Ridge ve Millar, 2000, s. 168).

Günümüzde çeşitli sebeplerle biyolojik ebeveyni ile yaşama şansı bulamayan ya da bu şanstı yoksun bırakılan yetim, terk edilmiş, fiziksel, duygusal ve cinsel istismar mağduru olan, sağlık, güvenlik, eğitim ve sosyal gelişimi ihmal edilen çocuk ve gençlerin kurum bakımına alınma oranları giderek artmaktadır (Calheiros, Garrido, Lopes ve Patrício, 2015, s.159). Uluslararası koruyucu bakım uygulamalarına ilişkin literatür, çocuk koruma uygulamalarının ebeveynlerin yokluğu ya da ebeveynlik rollerine ilişkin yetersizlikten kaynaklandığını ortaya koymaktadır. Söz konusu literatür korunmaya ve bakıma ihtiyacı olan çocukların bakımlarının öncelikli olarak biyolojik ailelerinin yanında sağlanmaya çalışıldığına, bunun mümkün olmadığı durumlarda ise koruyucu aile ve evlat edindirme hizmetlerinden yararlandırıldıklarına dikkat çekmektedir. Çocukları biyolojik ailelerinden ve çoğu durumda kendi kültürlerinden uzaklaştıran kurum bakım uygulamaları ise en son çare olarak tercih edilmektedir (Yörükoğlu, 2004, s. 3; Worrall, 2009, s. 260-261; Bowers ve Myers, 1999; Yazıcı, 2012, s. 504-505). Aile içinde ebeveynler çocuğa rol model oluşturmak ve ailenin değerlerini aktarmak yoluyla çocuğun ait olduğu toplumun değerlerini kazanmasına aracılık etmekte ve böylelikle toplumsal bütünleşmeye katkı sağlamaktadırlar (Zencirkıran, 2019, s. 90-91). Bu bakımdan çocukların aileleri veya yakınlarıyla bağlarını koparmamak, onları kendi doğal ortamlarından uzaklaştırmamak için çocukların aileleri veya akrabalarının yanında hizmetlerle buluşturulmaları sağlanmaktadır. Türkiye’de öncelikli olarak ayni ve nakdi yardımlarla çocuğun kendi ailesi veya akrabası yanında korunması sağlanmaya çalışılmaktadır (Akyüz, 2000, s. 472; Yazıcı, 2012, s. 504; Tekin, 2020, s. 276). Çocukların kendilerini koruyacak kimselerinin bulunmadığı durumlarda ya da ihmal ve istismarın varlığında evlat edindirme en iyi bakım seçeneğini oluşturmaktadır (Yazıcı, 2014, s. 251). Bu iki modelden yararlanamayan çocuklar söz konusu olduğunda, tek ve en yaygın seçenek kurum bakım uygulamaları olmaktadır.

Kurum bakımı, risk altındaki çocukları ve gençleri korumak, onların güvenlik, refah ve gelişimlerini sağlamak amacıyla çocuk koruma sistemi tarafından tam zamanlı uygulanan bir hizmet çeşididir (Yolcuoğlu, 2009, s. 50; Garrido, Patrício, Calheiros ve Lopes 2016, s. 439). Çeşitli nedenlerden ötürü aile ortamında yaşama şansı bulunmayan çocukların tespit edilmesi, bakılması, yetiştirilmesi ve rehabilite edilmelerini sağlama işlevlerini yerine getiren kurum bakımı, çok sayıda çocuğun aynı çatı altında toplandığı bir bakım modeline işaret etmektedir (Demirbilek, 1998, s. 620). Türkiye’de çocuk

kurum bakım hizmetleri Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından yerine getirilmektedir. Çocuğun birincil bakım verenleri tarafından bakımının ve korunmasının sağlanmadığı ya da yaşam riskinin bulunduğu durumlarda, İlk Derece Mahkemesi (Aile, Çocuk, Asliye Ceza ve Asliye Hukuk Mahkemeleri) tarafından hakkında bakım tedbir kararı verilen çocuk yaşadığı yerden alınarak yatılı sosyal hizmet kuruluşlarına yerleştirilmektedir (Kaya Kılıç ve Tekin, 2019).

Kurum bakımında kalan çocuk ya da gençler yaşamlarına toplumdaki dezavantajlı bireyler olarak başlamaktadırlar. Parçalanmış aile, ebeveyn yoksulluğu, ebeveyn desteği eksikliği ve kötü muamele gibi birçok olumsuz koşul ile iç içedirler ve genellikle kurum bakımına kötü aile öyküsü ile girmektedirler (Gaskell, 2010, s. 137). Ailevi krizler nedeniyle koruyucu/vekil bakım uygulamalarına tabi olan çocuklar için kurum bakımı çoğu durumda damgalanmaya kaynaklık etmektedir (Aldgate ve McIntosh, 2006). Kurum bakımına yerleştirilip “koruma altındaki çocuk” etiketini almalarına sebep olan ailevi sorunlarının çoğu durumda kamuya açıklanmış olması dışlanmaları için temel oluşturmaktadır (Finkelstein Wamsley ve Miranda, 2002, s. 22). “Koruma altındaki çocuk” etiketinin damgalama ve dışlanmaya yol açmasında bu etiketin aile üyeleriyle kaliteli bağ kuramamış olan, bu bakımdan da hasarlı olacağı düşünülen yetim çocuklarla ilişkilendirilmiş olması da etkilidir (Funkquist, Eriksson, ve Muula, 2007; Morantz, Vreeman, Ayaya, Ayuku, ve Braitstein 2013). Üstelik olumsuz aile geçmişi, aile sıcaklığından uzak kurum bakımında kalan çocukların kendilerine yönelik bu olumsuz tavrı haklı görmeleri, bu bakış açılarını kabullenmeleri için de zemin oluşturmaktadır (Finkelstein vd., 2002, s. 22).

Kools (1997, s. 265) kurum bakımında kalan çocuklar ve gençler arasında yaşanan olumsuz kimliğin üç ana bileşenden kaynaklandığını belirtmektedir. Bunlardan ilki kurumsal yapı, diğeri kurum bakımındaki çocuklara/gençlere atfedilen değersizleştirme ve son olarak bunlarla ilişkili olarak diğer insanların bu çocuk ve gençlere yönelik gösterdikleri olumsuz davranışlardır. Öncelikle her şeyin standart bir düzeninin olduğu ve yemek, temizlik gibi temel gereksinimlerin dahi kurum tarafından karşılandığı kurumsal bakım, çocuk ya da gençlerin belirli yaş evrelerinde bazı sorumlulukları edinmelerini engellemekte ve onların kurum dışı hayatlarına uyumunu güçleştirmektedir. Diğer yandan kurum bakımında yetişmiş gençlere yönelik baskın inanış, suçlu ya da sorun çıkarıcı oldukları yönünde olmakta ve bu yaklaşım ayrımcı muamelelere maruz kalmalarında etkili olmaktadır (Wood ve Sewyn, 2017). Ayrıca söz konusu etiket anormal, sorumsuz, istismarcı, ihmalkâr ve belki de suçlu bir aile ile ilişkilendirildiği için, çocuğun farklı ve muhtemelen kusurlu/hasarlı olarak değerlendirilmesinde etkili olmaktadır (Vojak, 2009, s. 942). Üstelik çocuklar çok küçük yaşlardan itibaren damgalanmış gruplara karşı toplumsal tutumların farkında oldukları için olumsuz aile öykülerine dayanarak çevrelerindeki diğer kişilerin kendilerini yargılayıp damgalamaya tabi tutacaklarına ilişkin bir beklentiye sahiptirler (Phillips ve Gates, 2011, s. 289). “Sorunlu, anormal, kötü, ya da hasarlı” oldukları yönündeki kalıp yargıları ve olumsuz davranışları algılayan çocuk ve gençler, bu algılama ve tutumlar nedeniyle kendi kendilerini değersizleştirmektedirler. Damgalanıp dışlanma beklentisi, çocukların karşılıklı ilişkilerde güven duygusu yaşamalarını da engellemekte ve yakın ilişki kurmaktan çekinmeleriyle sonuçlanmaktadır. Bu bakımdan kurum bakım deneyimi çocuk/gençler için sosyal izolasyon, özgüven eksikliği ve düşük benlik saygısı ile ilintili olmaktadır (Kools, 1997, s. 265). Düşük benlik saygısında aile ile sürdürüle(meye)n ilişkiler de belirleyici olmaktadır. Özellikle anne ile ilişkilerin sürdürüldüğü durumlarda çocukların benlik saygıları kadar psikososyal gelişim düzeyleri de daha yüksek seyretmektedir. Ne var ki çocukların kurum bakımına aile krizleri nedeniyle yerleştirildiği dikkate alındığında, bu iletişimin güçlü olamayacağı belirtilmelidir. Kurum bakımında aile şefkatinden uzak kalan çocukların ise psikososyal gelişim düzeyleri düşük olmaktadır (Yurdakul, 2016). Nitekim yürütülen çalışmalar da kurum bakımının çocuk/gençlerin davranışsal gelişimlerine zarar vermenin yanı sıra sosyal ilişkilerini ve kendilerini algılayışlarını olumsuz yönde etkileyerek duygusal gelişimlerine de ket vurabildiğini ortaya koymaktadır (Bulut ve Duman, 2001; Şimşek vd., 2008; Çetin SEFAD, 2022; (48): 221-242

ve Çavuşoğlu, 2009). Üstelik kurum bakımında kalmış bireylerin davranışsal ve duygusal gelişimlerini olumsuz etkileyen bu damgalama süreçleri, bakım sürecinde olduğu kadar sonrasında da hayatlarının hemen her alanında ve döneminde devam edebilmekte ve onlar için pek çok soruna kaynaklık edebilmektedir. Öyle ki kurum bakımı altındaki çocuk devlet koruması altına girdiği andan itibaren başta kurumun kendisi olmak üzere gönderildikleri eğitim kurumları, aynı deneyime sahip diğerleri, medya, toplum ve iş gücü oluşturdukları alanlarda “kurum çocuğu” kalıp yargısı ile karşılaşmakta ve bunu yansıtan tutumların muhatabı olmaktadır. Bu yargı, kendilerini nasıl algıladıklarını da biçimlendirmektedir (Hayat Sende Derneği, 2014). Bu bakımdan temelde risk altındaki çocuk/gençleri korumak, onların güvenlik, refah ve gelişimlerini sağlamak hedefinde olan kurumsal bakımın nasıl olup da çocuk/gençlerin kendisine olduğu kadar toplumsal birlikteliğe ve dolayısıyla toplumsal hayata çeşitli şekillerde zarar veren ön yargılı, damgalayıcı ve dışlayıcı davranışlara kaynaklık ettiğini ortaya çıkaracak çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Literatürde kurum bakımı geçmişine sahip kişilerin yaşam deneyimlerini inceleyen ve yaşadıkları sorunları araştıran çalışmalar vardır (Yurteri Tiryaki ve Baran, 2015; Yanardağ, 2019; Uğur ve Kaya Kılıç, 2022). Ancak kurum bakım yaşamının toplumsal damgalanmaya olan etkisini belirlemeye yönelik yapılan çalışmaların sınırlı olduğu belirlenmiştir. Bu doğrultuda hazırlanan çalışmanın amacı, çocukluk yaşamlarının büyük bir kısmını biyolojik ailelerinin yanı sıra yerine kurum bakımında geçiren kişilerin kurumda kalma ve kurumdan ayrılma sürecinde karşılaştıkları toplumsal damgalama durumlarını, damganın kendilerini konumlama biçimlerine etkisini ve damganın yarattığı sorunlarla başa çıkma stratejilerini incelemektir.

Yöntem

Çocukluk yaşamlarının büyük bir kısmını kurum bakımında geçiren kişilerin karşı karşıya kaldıkları damgalamaya ilişkin öznel deneyimlerini anlama ve gerçekliği olduğu gibi tanımlama amacı güden çalışmanın niteliksel yöntem (Kümbetoğlu, 2017, s. 34) ile yürütülmesi tercih edilmiştir. Araştırmada “derinlemesine görüşme” tekniği kullanılmıştır. Bu tekniğin araştırma sorununa ilişkin yüzeysel bilgidan çok, sorun alanındaki kişilerin deneyimlerinin alınmasına olanak tanıyacağı ve bu bakımdan çalışmanın amacına daha uygun olacağı düşünülmüştür.

Araştırma evrenini çocukluk yaşamlarının büyük bir kısmını kurum bakımında geçiren bireyler oluşturmaktadır. Kurum bakımında büyüyen gelişen kişiler, 18 yaşına geldiklerinde kurumdan ayrılmaktadırlar. Yaşadıkları yerin bilinmemesi, bu kişilere ulaşmayı zorlaştıran önemli bir unsurdur. Bu zorluğu bertaraf edebilmek için çalışmada rastlantısal kartopu örnekleme tekniği tercih edilmiştir. Hedefin tanımlanıp örneklemenin ve referans zincirlerinin başlatılması aşamaları izlenerek kurum bakımında uzun süreli kalan kişilere ulaşılmış ve katılımcı olmaya gönüllülük gösteren 12 kişi çalışma grubunu oluşturmuştur.

Derinlemesine görüşmeler, 2020 yılının Mart ve Nisan aylarında gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerin yüz yüze gerçekleştirilmesi planlanmış olsa da Koronavirüs pandemisi nedeniyle görüşmeler katılımcıların uygun gördükleri saatlerde telefonla yapılmıştır. Görüşmeler en az 30 dakika ile en fazla 60 dakika arasında değişmekle beraber, ortalama 40 dakika sürmüştür. Derinlemesine görüşmeler, yarı yapılandırılmış görüşme rehber formu ve ses kayıt cihazı kullanılarak yapılmıştır.

Verilerin Analizi

Çalışmanın verileri, betimsel analiz yoluyla çözümlenmiştir. Görüşme çözümlerinde verilerin özgün biçimlerine sadık kalınmış, bireylerin söylediklerinden doğrudan alıntılar yapılmış ve veriler betimsel bir yaklaşımla sunulmuştur. Görüşmelerin ardından bilgisayara aktarılan metinler araştırmacılar tarafından tekrar tekrar okunmuştur. Metnin ilk ham verilerini sağlayan saf okuma adımıyla araştırmacıların bir sonraki adım için içgörü sahibi olmaları sağlanmış ve anlatı, sentezlenmiştir.

Analiz aşamasında metinlerin tamamı incelenmiş, her bir soruya verilen tüm farklı yanıtların dökümü yapılmıştır. Dökümü yapılan veriler, araştırma konusunun ana kavramları ve görüşmecilerin anlatılarından çıkarılan kavramlara göre anlamlı birimlere ayrılmış ve bu birimler saf okuma sonuçlarıyla karşılaştırılmıştır. Özlü, yalın kelimelerle ifade edilen anlamlı birimler, alt temalar ve ardından temalar oluşturmak için kullanılmıştır.

Bulgular ve Tartışma

Katılımcıların Sosyo-demografik Özellikleri

Uzun süreli kurum bakım geçmişine sahip katılımcıların cinsiyet, yaş, eğitim durumu, kurum bakımını gerektiren aile düzenlemeleri ve kurumda geçirdikleri süreyi içeren tanımlayıcı bilgiler Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların demografik özellikleri

Katılımcı	Cinsiyet	Yaş	Eğitim durumu	Aile düzenlemesi	Kurumda geçirilen süre (yıl)
G1	Kadın	27	Ön lisans	Boşanma/tek ebeveynlik	6
G2	Kadın	27	Ortaokul	Boşanma/tek ebeveynlik	9
G3	Erkek	25	Ortaokul	Boşanma/tek ebeveynlik	11
G4	Kadın	41	Ortaokul	Vefat/tek ebeveynlik	10
G5	Erkek	30	Ortaokul	Boşanma/tek ebeveynlik	15
G6	Erkek	25	Ortaokul	Boşanma/tek ebeveynlik	8
G7	Kadın	23	Lise	Boşanma/tek ebeveynlik	8
G8	Erkek	29	Ortaokul	Boşanma/tek ebeveynlik	11
G9	Erkek	22	Ortaokul	Ebeveyn yokluğu	10
G10	Erkek	28	Ortaokul	Vefat/tek ebeveynlik	8
G11	Erkek	25	Ortaokul	Vefat/tek ebeveynlik	15
G12	Kadın	28	Ön lisans	Boşanma/tek ebeveynlik	10

Katılımcıların sosyo-demografik özellikleri incelendiğinde, 7’si erkek ve 5’i kadın olan görüşmecilerin yaş ortalaması 27,5’ tir. Katılımcılardan ortaokul mezunlarının grup içerisinde yaygın olduğu (9 kişi) ve 6 kişinin açıktan lise eğitimlerine devam ettikleri belirlenmiştir.

Çalışmada, şiddetli geçimsizlikle bağlantılı boşanma (8 kişi) ya da ebeveynlerden birinin ölümünden (3 kişi) kaynaklanan tek ebeveynlik deneyimi yanı sıra ebeveynin yoksulluğunun (11 kişi) en yaygın olarak karşılaşılan kuruma yerleştirilme nedenleri olduğu belirlenmiştir. Boşanma sonrası babanın tek ebeveyn olduğu durumlarda, babaların tüm çocukların bakım sorumluluğunu üstlenmek yerine çocuklarını kuruma yerleştirmeyi tercih ettikleri anlaşılmıştır. Annenin tek ebeveyn olduğu aile düzenlemelerinde ise çocukların bakım masraflarının yarattığı maddi zorluklar kuruma yerleştirmenin temel nedeni olmuştur. Ayrıca bazı durumlarda annelerin geçimlerini sağlayabilmek için yeniden evlilik yaptıkları, yeniden evliliğin söz konusu olduğu durumlarda ya evlenilen eş çocuğu kabul etmediği ya da geniş aile üyeleri çocuğun üvey babayla büyümesinin doğru olmadığını düşündüğü için çocukların kuruma yerleştirildiği anlaşılmıştır.

Tablo 2. İçerik analiz örneği: anlam birimlerinden temalara

Anlam birimleri	Ortak anlamlar	Alt Temalar	Temalar
<p>Ona da hak vermek lazım, zor durumda kalmış ama ben yapmazdım (G6)</p> <p>Ayrılmışlar onun bedelini yaşamak da bize düştü (G8)</p> <p>Benim annemin sorumsuzluğu (G4)</p> <p>İleride bir çocuğum olursa böyle bir şey yapacağımı hiç zannetmiyorum. Kötü bir şey olsa da çalışırım bakarım, onun vebali çok büyük. İleride bu çocuk sana demeyecek mi bana ne yaptın, ne ettin, beni buraya verdin ne düşündün vererek, hangisini cevaplayacaksın, ben cevaplayamadım çocuğum nasıl cevaplasın (G5)</p> <p>Bazen derler ya alın yazısı bence bu böyle değil; sen evlenmişsin hemen çocuk yapmışsın ama sen bu çocuğun hiçbir şekilde sorumluluğunda değilsin. Bir kaçış yolum var, tavuk kümesi var kenarda oraya bırakabilirim, bu bence çok yanlış. Burada anneme babama kızıyorum ben; siz daha büyüyorsunuz bunu daha detaylı düşünebilirsiniz, ortak nokta bulabilirsiniz ama bununla ilgili kimse hiçbir çaba göstermemiş (G8)</p> <p>Sen KPSS çalıştın ama ben buraya devletin sayesinde geldim. Hayatımda zorluk görmedim gibi benimle ilgili fikirleri farklı olmasın istiyorum. O yüzden söylemiyorum yurttan olduğumu (G8)</p> <p>Ben işyerinde çalışırken anamdan içtiğim süt burnumdan geliyor, en iyi şekilde yapmaya çalışıyorum ki işimi bana farklı bir muamele yapmasınlar (G5)</p> <p>Ben sana demiyorum, yurttan çıkanlar genel olarak sorumsuz, çalışmaz (G10)</p> <p>Mesela ben okuyorum, okumanın benim önümü daha çok açmasını isterim. Ben devletin 14 yıl yurdunda kalmışım, biraz daha hakkaniyetli olunabileceğini düşünüyorum ama pek öyle değil açıkçası. Memuriyet hakkının olması güzel bir şey ama benim gibi çalışanlar, bu hakkın karşılığını vermek için okuyanlar için yükselme fırsatı da olsun isterdim (G8)</p> <p>Yurttan gelen insanlara çok kötü gözle bakıyorlar, bedavadan iş sahibi olduğumuzu düşünüyorlar. Aile sevgisi görmeyen, topluma kazandırılması gereken insanı iyice dışlıyorlar (G11)</p> <p>Sorumsuz olur genelde yurttan çıkan erkek çünkü hiçbir zaman ona bir sorumluluk yüklenmemiştir yurttayken. Bana hani yatağını topladın mı, yatağın toplu mu, dolabın toplu mu; bu bile sorulmuyordu.</p>	<p>Empati</p> <p>Haksızlık Sorumsuzluk Küskünlük</p> <p>Suçlama</p> <p>Hak ve hizmetlerden dışlanma</p> <p>Fırsatların dışında konumlanma</p> <p>Aidiyet duygusunun engellenmesi</p> <p>Kuralları belirli bir hayatın</p>	<p>Biyolojik ebeveynleri tarafından terk edilen çocuk olmak</p> <p>Toplum tarafından sırt çevrilen olmak</p>	<p>Terk</p>

<p>Bir erkek çok serbest büyüyor yurtlarda, yetiştirme yurtlarında ve hayatının da böyle devam edeceğini düşünüyor genel olarak ama 18 yaşından sonra sıkıntı oluyor, ömür boyu böyle gidecek diye düşünüyoruz (G10)</p> <p>Çok fazla zıtlık var, Sosyal Hizmetlerden çıkan çocukların birçoğu zıtlık yapıyor. Bir kurumda göreviniz ne olursa olsun, öğretmen de olsa bazen fotokopi çekmek zorunda kalabilirsiniz, bu bir sıkıntı değil ama Sosyal Hizmetlerden çıkmış bir çocuk bunu kabul etmiyor nedense, bu benim işim değil diyor. Bizde biraz özgürlükçü yapı var, neden var; belli kurallar var yurtlarda, sen ona uyersin geri kalan zaman senindir ve istediğini yaparsın, bu konuda özgürsün. İşte biz o özgürlüğü devam ettirmeye çalışıyoruz, birçoğumuz böyle yapıyor.(G12)</p> <p>Mesela normal bir arkadaş memur olmuş ve ben onunla ilgili hiçbir şey bilmiyorum ama onlar bizimle ilgili her şeyi biliyorlar. Memuriyetlikte çok boş vakit olduğu için oturup dedikodu yapıyorlar; yurttan gelmiş zaten her halinden belli, şımarık, anne babası terbiyesi almamış falan. Devlette her şey gizli tutulması gerekiyor ama çok şey gizli tutulmuyor (G7)</p>	<p>dışında tutulmak</p> <p>Özel hayatın/ Mahremin ihlali</p>		
<p>Birçok kişi dışarıdan yurttan kalmadığı için kötü izlenim sahibi; ama bilmiyorlar ki orası farklı bir yer, televizyonlarda gözüktüğü gibi değil, oysaki birçoğunun anne babası var ama oradalar (G6)</p> <p>Kimsenin yurt çocuğu olduğumu bilmesini istemiyorum. Anne babamız varmış gibi hayatımızı sürdürmek istiyoruz (G9)</p> <p>İnsanların bizi kınama olayına çoktan alıştık. Yuvanın karşısındaki okula gidiyorduk, yuvada kalanlara okuldaki çocuklar onun bunun çocuğu geldi, piç geldi diye küfrediyorlardı sürekli (G2)</p> <p>Annesi babası eğitim vermemiş, bu serseri tarzında bakıyorlar (G11)</p> <p>Başka bir şey olarak bakıyor, toplumdan dışlanmış gibi bakıyor. Garip tepkiler geliyor, hissediyorum (G3)</p> <p>Ben 2008 yılında bir tacize uğradım, bir şube müdürü tarafından tacize uğradım ve 2016 yılına kadar inandıramadım yani ellerinden gelselerdi o bizi taciz etti diyeceklerdi. Ben bir devlete kendimi ispatlayamadım. ...adamın ettiği hakaret de oydu bana, şikâyetim de onun üzerineydi. Siz yurt çocukları buna alışkınsınız demişti bana, buna istinaden şikâyet etmiştim (G4)</p>	<p>Yetim çocuk</p> <p>Aile sevgisinden-terbiyesinden mahrumiyet</p> <p>Hatalı/kusurlu varlık</p>	<p>Sorunlu aile-sorunlu çocuk</p> <p>Güvenilmez olan</p>	<p>Öteki</p>

Yolun yolcusuymuş gibi bir muameleye maruz bırakılıyorsunuz (G1)			
İnsanlarla görüşürken yurttan kaldığımı söylüyorum, bundan gocunmam çünkü olabilir, bunlar insanın başına gelebilir (G9)	Her şey insan için	Kendilik algısı	
Tamam annen baban ayrı ama senin bir suçun yok(G2)	Masumiyet		
Hiçbir zaman kendimi suçlamadım çünkü bu benim eksikliğim değildi. Ben de onlar gibi bir çocuktum ama tabii ki burada o çocukları yetiştiren kim, ailelerinin eksikliğinin olduğunu düşünüyorum (G4)	Kınayanı kınama		

Tema 1: Terk

Öz ailesi tarafından terk edilen çocuk olmak

Kurum bakımına yerleştirilen çocukların yaşadıkları ilk dışlanma deneyimi, aile üyelerine ilişkindir. Katılımcılar, kendilerini biyolojik ailelerinden ve çoğu durumda yaşadıkları şehirlerden uzaklaştıran kurum bakım uygulamalarını terk edilmişlik duygusu ile ilişkilendirmiştir. Ebeveynlerinin ailevi sorunlarına bir çözüm olarak kendilerini kurum bakımına yerleştirdiklerini ifade eden katılımcıların bunu kendilerine yapılan bir haksızlık olarak gördükleri anlatılarına yansımıştır. Kurum bakımına yerleştirilme nedenlerine dair değerlendirmelerde bulunan katılımcıların "...benim annemin sorumsuzluğu..."(G4, Kadın), "...ayrılmışlar onun bedelini yaşamak da bize düştü..."(G8, Erkek), "...ona da hak vermek lazım, zor durumda kalmış ama ben yapmazdım..."(G6, Erkek), "...ileride bir çocuğum olursa böyle bir şey yapacağımı hiç zannetmiyorum. Kötü bir şey olsa da çalışırım bakarım, onun vebali çok büyük. İleride bu çocuk sana demeyecek mi bana ne yaptın, ne ettin, beni buraya verdin ne düşündün vererek, hangisini cevaplayacaksın, ben cevaplayamadım çocuğum nasıl cevaplasın..."(G5, Erkek) benzeri ifadelerinden de yansıdığı gibi, katılımcılar kendi kurum bakım deneyimlerinden aile üyelerini sorumlu tutmuşlardır. Aile üyelerini sorumlu tutan ifadelerden kaçınan görüşmeciler dahi benzer şartlarda kendilerinin böyle bir karar vermeyeceklerini, çocuklarının ne yapıp edip sorumluluklarını üstleneceklerini belirterek aile üyelerine duydukları kırgınlığı yansıtmışlardır. Kurum bakımına yerleştirilmelerine ilişkin aile üyelerinin kararlarını ister açıkça ister satır arasında eleştirmiş olsunlar, temelde ailelerinin bu kararının katılımcıların terk edildiklerini, aileleri tarafından bırakıldıklarını hissetmelerine sebep olduğu anlaşılmıştır. Söz konusu katılımcılar aileyi bir arada tutamadıkları, çocukları için yeterince mücadele etmedikleri, çocukların bakım sorumluluğundan kaçmayı sorunlarının çözüm yolu olarak gördükleri için aile üyelerini suçlamışlardır. Aşağıdaki anlatıda da yansıdığı gibi, kurum bakımına yerleştirilmiş olmaktan dolayı hissedilen bırakılmışlık duygusu, aile üyelerine karşı öfke ya da küskünlük olarak karşılık bulmuştur.

"...bazen derler ya alın yazısı bence bu böyle değil; sen evlenmişsin hemen çocuk yapmışsın ama sen bu çocuğun hiçbir şekilde sorumluluğunda değilsin. Bir kaçış yolum var, tavuk kümesi var kenarda oraya bırakabilirim, bu bence çok yanlış. Burada anneme babama kızıyorum ben; siz büyüksünüz bunu daha detaylı düşünebilirsiniz, ortak nokta bulabilirsiniz ama bununla ilgili kimse hiçbir çaba göstermemiş..." (G8, Erkek)

Tek ebeveynlik nedeniyle kurum bakımına yerleştirilmiş katılımcılar söz konusu olduğunda, tek ebeveynliğin yarattığı ekonomik yetersizliklerle karşı karşıya kalan ebeveynlerine karşı daha anlayışlı yaklaşma eğiliminde oldukları ancak tüm katılımcıların paylaştığı ebeveynleri tarafından terk edildiklerine ilişkin bakış açısına sahip oldukları anlaşılmıştır. Kurum bakımına bırakarak ya da bırakılmalarına vesile olarak kendilerine büyük bir haksızlık yaptıklarını düşündükleri aile üyelerine duydukları küskünlük hem bakım sürecinde hem sonrasında devam etmiştir. Görüşmecilerin çok

büyük bir kısmı en az bir ebeveyni ile ilişkisini sonlandırdığını ifade ederken, bir kısmı da ilişkilerini ancak asgari düzeyde devam ettirdiklerini ifade etmiştir.

Toplum tarafından sırt çevrilen olmak

Kurum bakım deneyimi ile ilintili katılımcıların damga ve dışlanmayı en çok hissettikleri alan, kurumsal istihdamdır. Kurum bakımında yetişmiş kişi etiketiyle iş piyasasında yer almak, pek çok ön yargıyı ve bu ön yargılarda temellenen pek çok sorunu beraberinde getirmiştir. Bir kamu kurumunda istihdam edilme haklarının sorgulanması ve diğer bireylerin haklarını gasp eden bir uygulama gibi değerlendirilmesi, bu sorunlardan başlıcalarındandır. Görüşmeler, kurum bakım geçmişi dolayısıyla istihdam hakkı elde etmenin istihdama erişim için kendisine böyle kolaylıklar(!) sunulmadığını düşünen diğer çalışanların olumsuz tutumlar sergilemelerine sebep olduğuna ışık tutmaktadır. Katılımcıların tamamı kurum bakımından ayrılan bireylere sağlanan “kamu kurumunda işe yerleştirilme” hakkının bu hakkı kazanamayan diğerlerinin ön yargılarına ve ayrımcı tutumlarına sebep olduğunu ifade etmiştir. Kamu kurumlarında istihdam edilmenin katılımcıların kendilerine yeni bir hayat kurup, geçimlerini sağlamalarına fırsat verirken diğer yandan da ön yargılı ve dışlayıcı tutumlar ile karşı karşıya kalmalarına zemin hazırladığı anlaşılmıştır.

“...sen KPSS çalıştın ama ben buraya devletin sayesinde geldim. Hayatımda zorluk görmedim gibi benimle ilgili fikirleri farklı olmasın istiyorum. O yüzden söyleyiyorum yurttan olduğumu...” (G,8 Erkek)

“...ben işyerinde çalışırken anamdan içtiğim süt burnumdan geliyor, en iyi şekilde yapmaya çalışıyorum ki işimi bana farklı bir muamele yapmasınlar...”(G5, Erkek)

“...yurttan gelen insanlara çok kötü gözle bakıyorlar, bedavadan iş sahibi olduğumuzu düşünüyorlar. Aile sevgisi görmeyen, topluma kazandırılması gereken insanı iyice dışlıyorlar...” (G11, Erkek)

Çalışmamızdaki katılımcılar, daha önce işe yerleştirilmiş arkadaşlarının deneyimlerini dinlediklerini, bu insanlara yönelik yaklaşım ve tutumları gözlemlediklerini veya bizzat ayrımcı bakış açısı ve tutumlara maruz kaldıklarını ifade etmiştir. İş gücü oluşturdukları alanlarda dışlayıcı tutumlara maruz kalmadıklarını belirten katılımcılar ise kendileriyle çalışmaktan yana hiçbir rahatsızlığının olmadığını ancak genel olarak kurum bakım geçmişiyle sahip insanların özveriyle çalışmayacağını, işine odaklanmayacağını düşünen meslektaşlarının olduğunu belirtmişlerdir. “...ben sana demiyorum, yurttan çıkanlar genel olarak sorumsuz, çalışmaz...”(G10, Erkek) gibi ifadeler istihdam alanındaki kurum bakım geçmişiyle sahip bireylere yönelik yaygın ön yargıyı yansıtmaktadır. Bazı katılımcılar ayrıca, bu ayrımcı tutumların yükselme fırsatlarını da ellerinden aldığına dikkat çekmiştir. Ne kadar çalışırlarsa çalışsınlar, bu ayrımcı tavırlardan dolayı emeklerinin bir karşılığının olmayacağını, fırsatların dışında tutulacaklarını düşünme eğilimi katılımcılar arasında yaygındır. Söz konusu katılımcılar devletin kendilerine istihdam hakkı tanıyarak kurum bakımı sonrasında da koruyup kollayıcı rolünü devam ettirdiğini düşünmektedirler. Bununla birlikte, iş gücü oluşturdukları kurumlarda “sosyal hizmet kanunu” kapsamında istihdam edilenlere yönelik denetimlerin olmamasını ya da yetersizliğini kendilerini mağdur eden bir durum olarak değerlendirmektedirler. Gerçekleştirilecek denetimler aracılığıyla çalışan-çalışmayan ayrımının yapılabileceği, böylelikle kendi çalışmalarının mükafatlandırılacağı, iş yerindeki pozisyon ve statülerinin emekleriyle doğru orantılı değişebileceği beklentisi içinde oldukları anlaşılmıştır.

“...mesela ben okuyorum, okumanın benim önümü daha çok açmasını isterim. Ben devletin 14 yıl yurdunda kalmışım, biraz daha hakkaniyetli olunabileceğini düşünüyorum ama pek öyle değil açıkçası. Memuriyet hakkının olması güzel bir şey ama benim gibi çalışanlar, bu hakkın karşılığını vermek için okuyanlar için yükselme fırsatı da olsun isterdim...”(G8, Erkek)

Anlatılarda da yansıdığı gibi, bir işe yerleşme hakkını edinmiş olmanın kendilerine yönelik ön yargıları pekiştirdiği görüşünde olan katılımcıların bazıları ayrıca bu ön yargıları kırmak adına iş yerinde herkesten fazla emek verdiğini vurgulamıştır. Kurum bakımında yetişen kişilerin istihdam edilmelerine yönelik diğer çalışanların ya da amirlerin ayrımcı görüş ve tavırları, katılımcıların kendilerini kanıtlamak, bu ön yargıları kırmak adına daha çok çalışmalarına yol açmakta, geçim mücadelelerini zorlaştırmaktadır. Yaygın olarak paylaşılan "...Bir başkasının yerine ben çalışsam ne olur elime mi yapışır, şükür bugünlerimize daha beter olabilirdi. Bize devlet sahip çıkmış; bir yerlere getirmiş, bir iş vermiş, elimize ekmek vermiş, kendimize sahip çıkma imkanı sunmuş..." (G4, Kadın), "...şimdi dört dörtlük bir hayatım var, bunu bana sağlayan devletim..." (G7, Kadın), "...dosdoğru işime gidiyorum işimi yapıyorum saatinde girip çıkıyorum, devletin bana verdiği hakkı hakkıyla ödüyorum..." (G11, Erkek) gibi ifadeler, katılımcıların iş etiğini yansıtmaktadır. Çalışmak, katılımcılar arasında geçimlerini sağlamanın bir aracı olarak işlev görmeyen ötesinde, kendilerine ailelerinin bile kol kanat germediği, sahip çık(a)madığı zamanlarda himayesi altına alıp bakım ve korunmalarını sağlayan devlete minnet borçlarının ödenmesi yöntemi olarak karşılık bulmaktadır. Çalıştıkları kamu kurumlarında kendilerine verilen işlerin -vasıflarının altında olup olmadığı, kendi yükümlülükleri dahilinde verilip verilmediği ya da mesai saatlerini aşır aşmadığı fark etmeksizin- tüm yükümlülüğünü zevkle üstlendikleri ve devlete karşı borçlarını ancak bu şekilde ödeyebileceklerine inanma eğiliminde oldukları anlatılara yansımıştır. Ne var ki anlatılar ne kadar özverili çalışsalar da kurum bakımında büyüyen kişi damgasının oldukları yerde olmayı hak etmediklerine ilişkin yaygın bakış açısını ve dışlayıcı tutumları değiştirmediklerini yansıtmaktadır. Bu damgayla ek, bakım altında oldukları kurumların kendi iç dinamikleri ve bu kurumda kazanılan ya da kazanılamayan bazı davranış kalıpları da damga ve dışlanmada etkili olmaktadır.

"...sorumludur olur genelde yurttan çıkan erkek çünkü hiçbir zaman ona bir sorumluluk yüklenmemiştir yurttayken. Bana hani yatağını topladın mı, yatağın toplu mu, dolabın toplu mu, bu bile sorulmuyordu. Bir erkek çok serbest büyüyor yurtlarda, yetiştirme yurtlarında ve hayatının da böyle devam edeceğini düşünüyor genel olarak ama 18 yaşından sonra sıkıntı oluyor, ömür boyu böyle gidecek diye düşünüyoruz..." (G10, erkek)

Kurum bakımında yetişmekle belirli yaş evrelerinde edinmiş olmaları gereken sorumlulukları edinemediklerini inanma eğilimi, katılımcı grup arasında yaygındır. Barınmak, beslenmek, giyinmek gibi temel gereksinimlerin karşılanması açısından kurum bakımı katılımcıların ifade ettiği gibi "ekmek elden su gölden yaşam" sunarken, belli sorumlulukların kazanılmasını sekteye uğratabilmektedir. Katılımcıların kurumsal bakım sürecinde uyulması zorunlu belli başlı kurallar haricinde genellikle özgürce hareket ettikleri ve hayatlarını idame ettirebilmeyen gerektirdiği sorumluluklardan uzak oldukları anlatılara da yansımıştır. Ancak kurum bakımının ardından pek çok kural, iş yükü ve beklentiyle ilişkili istihdam süreci, kurumda kazanmış oldukları alışkanlıkları ile oldukça çelişmektedir. Katılımcıların büyük bir çoğunluğu kurumdan ayrılan bireylerin eski alışkanlıklarını devam ettirmeye çalıştıklarını, istihdama ilişkin yükümlülüklerini yerine getirmek konusunda bocaladıklarını, bu durumun da kurumda yetişen çocuk/gençlere yönelik ön yargı ve dışlanmada etkili olduğunu vurgulamıştır. Katılımcılar sorumluluklarını yerine getirmeyen, istihdam edildikleri kurumdaki kurallara uymayan kişilerin kurum bakımından çıkan tüm çocukların/gençlerin adını lekelediğini, iş etiğine uymayan davranışlarıyla hâlihazırda mevcut olan damga ve dışlanmayı haklı çıkardığını ve böylelikle de dezavantajlı durumlarını körüklediğini belirtmişlerdir. Görüşmecilerden biri, kurum bakımı dışındaki hayatın normları ile bütünleşemeyen bireylerin kendisi için kamusal alanda yarattığı sorunları şu şekilde anlatmıştır;

"...çok fazla zıtlama var, Sosyal Hizmetlerden çıkan çocukların birçoğu zıtlıyor. Bir kurumda göreviniz ne olursa olsun, öğretmen de olsa bazen fotokopi çekmek zorunda kalabilirsiniz,

bu bir sıkıntı değil ama Sosyal Hizmetlerden çıkmış bir çocuk bunu kabul etmiyor nedense, bu benim işim değil diyor. Bizde biraz özgürlükçü yapı var, neden var; belli kurallar var yurtlarda, sen ona uyarısın geri kalan zaman senindir ve istediğini yaparsın, bu konuda özgürsün. İşte biz o özgürlüğü devam ettirmeye çalışıyoruz, birçoğumuz böyle yapıyor..." (G12, Kadın)

Katılımcılar, istihdamın gerektirdiği beklentilere cevap verme konusunda zorluk yaşayan, devletin her durumda kendilerini desteklemeye devam edeceği inancıyla kuralları esnetebileceklerini düşünen kişilerin damga ve dışlanmadaki rollerine dikkat çekmişlerdir. Ancak söz konusu şartlarda da damga ve dışlanmanın sebebi, bu kişilerin bireysel özellikleri olmamakta, kurumsal yapının kendisi damganın kaynağı olarak ortaya çıkmaktadır. Her durumda damgalanıp dışlanmanın içinde yaşadıkları toplumla bağ kurmalarına ket vurduğu, dışarda bırakılan kişiler olarak aidiyet geliştirmelerinin önünde ciddi engeller oluşturduğu ifade edilebilir.

Damgalayıcı ve ötekileştirici tutumlardan duyduğu rahatsızlığı vurgulayan bazı katılımcılar, iş yerlerinde kanunlar çerçevesinde verilen hak dâhilinde işe yerleştirilmiş oldukları bilgisinin gizli tutulmasını istediklerini özellikle belirtmişlerdir. İstihdam edildikleri alanlarda kurum geçmiş deneyimlerine ilişkin bilginin saklı tutulmadığını, özel hayatlarının ihlaline işaret eden bu durumun istihdamda karşılaşılabilecek ön yargı ve damgalama temelli sorunların önemli bir kaynağı olduğunu belirten katılımcıların bir kısmı için bilgi gizliliğinin, damgalanıp dışlanmanın önlenmesine yönelik bir strateji gibi değerlendirildiği anlaşılmaktadır.

"...mesela normal bir arkadaş memur olmuş ve ben onunla ilgili hiçbir şey bilmiyorum ama onlar bizimle ilgili her şeyi biliyorlar. Memuriyetlikte çok boş vakit olduğu için oturup dedikodu yapıyorlar; yurttan gelmiş zaten her halinden belli, şımarık, anne babası terbiyesi almamış falan. Devlette her şey gizli tutulması gerekiyor ama çok şey gizli tutulmuyor..." (G7, Kadın)

Nitekim katılımcıların kurum bakımı geçmişleriyle bağlantılı olarak karşı karşıya kaldıkları anlaşılabilir ön yargılı yaklaşımlar, dışlanma veya tam olarak kabul görmeme, farklı muamelelere tabi tutulma, hor görülme gibi zorluklarla nasıl başa çıktıkları değerlendirildiğinde, en önemli korunma stratejilerinin yakın olmayan ilişkilerinde kurum bakımı deneyimlerini saklamak olduğu anlaşılmıştır. Katılımcılar, kurum bakımında yetişmiş olmaları nedeniyle diğer insanların kendilerine ön yargılı ve tuhaf davrandıklarının son derece bilincinde olup bunlara maruz kalmamak adına en azından kısa süreli ve yakın olmayan ilişkiler içinde oldukları bireylerle bu "özel" durumlarını paylaşmama eğilimindedir. Bir başka ifade ile kurum bakımında yetişmiş olanlara güvenmeme yönündeki toplumsal eğilime karşılık, kurum bakım geçmişine sahip bireyler de özellikle istihdam edildikleri alanlarda damgalanıp dışlanacaklarına inandıkları için kurumdaki diğerlerine karşı güven geliştirememektedirler. Günün büyük bir kısmını iş yerlerinde geçiren bireylerin samimi ve yakın ilişkileri çalışma alanlarında kuramamaları ise dışlanmışlık ve yalnızlık hissini pekiştirebilmektedir.

Tema 2: Öteki

Sorunlu aile, sorunlu çocuk

Ailevi krizler sonucunda kurum bakımına yerleştirilip bu bakım modeli nedeniyle terk edilmişlik ve ilk dışlanma deneyimlerini yaşayan bireylerin "koruma altındaki çocuk" etiketini almalarına sebep olan ailevi sorunları, pek çok damga ve dışlanmaya göğüs germelerini gerektirmiştir.

Katılımcıların hepsi, kurum bakımında kalmalarını gerektiren aile krizlerinin bakımın sağlandığı zaman diliminde olduğu kadar kurum sonrasında da damgalanıp dışlanmalarına aracılık ettiğini ifade etmiştir. "Aile sevgisi görmemiş", "annesi yok, babası yok", "sevgiye aç", "...çocuğu", "köprü altı çocuğu" gibi algılamaların katılımcılara yönelik en sık karşılaşılan damgalar olduğu anlaşılmıştır.

Özellikle kurumda kalınan süre zarfında bu damgalardan kaçınma stratejileri geliştirmek pek mümkün görünmemektedir. Zira kurumda kalan çocukların diğer çocuklarla iletişim içinde oldukları alanlar, çoğunlukla okullardır ve okul içinde hangi çocukların kurum bakımında yetişmekte olduğu idari personel ve öğretmenler kadar çocuklar arasında da bilinir bir durumdur. Üstelik kurum bakımında yetiştirilen çocuklara aynı türden kılık kıyafet, ayakkabı ve çantalar kullanırmak, onları sınıfta aynı sırada yan yana oturtmak türünden uygulamalar, onlara ilişkin bu bilginin gizlenmesini olanaksız hale getirmektedir. Bu durum da çocukların geçici olarak aynı ortamları paylaştıkları ancak kendileri gibi kurum bakım deneyimine sahip olmayan diğer çocukların ya da kurum bakımı dışında etkileşim içinde buldukları diğer yetişkinlerin damgalama, dışlama ve zorbalıklarına maruz kalmalarını kolaylaştırmaktadır. Üstelik katılımcıların bir kısmı, deneyimledikleri aile krizleri nedeniyle toplumsal değerlerle çatışan davranış kalıpları sergileyebilecek, sorunlu kişiler olduklarına ilişkin ön yargılı bakış açısının salt damgalama ile sınırlı kalmadığını zaman zaman fiziksel akran şiddetine de dönüşebildiğini ifade etmiştir. Kurum bakımını doğuran aile krizlerinin damgalanmalarına nasıl aracılık ettiğine ilişkin değerlendirmelerde bulunan katılımcıların "...birçok kişi dışarıdan yurttan kalmadığı için kötü izlenim sahibi; ama bilmiyorlar ki orası farklı bir yer, televizyonlarda gözüktüğü gibi değil, oysaki birçoğunun anne babası var ama oradalar..." (G6, Erkek), "...ben kimsenin benim yurt çocuğu olduğumu bilmesini istemiyorum. Anne babamız varmış gibi biz hayatımızı sürdürmek istiyoruz. Kimsenin beni eksik görmesini istemiyorum. Herkesin annem-babam varmış gibi davranmasını isterim yani..." (G11, Erkek), "...insanların bizi kınama olayına çoktan alıştık. Yuvarın karşısındaki okula gidiyorduk, yuvada kalanlara okuldaki çocuklar onun bunun çocuğu geldi, piç geldi diye küfrediyorlardı sürekli..." (G2, Kadın), "...annesi babası eğitim vermemiş bu serseri tarzında bakıyorlar..."(G11, Erkek) benzeri ifadelerinde de yansıdığı gibi kurum bakımı yetim çocuk olmak, anne-baba modelinden ve sevgisinden yoksunlukla ilişkilendirilen bir deneyim olabilmekte, bu bakımdan da sıcak bir aile ortamından uzak kalan bireyler için damgalanıp dışlanmaya kaynak oluşturabilmektedir. Yukarıdaki anlatılarda da örneklendiği gibi aile krizleri nedeniyle sorunlu kişiler olarak algılanıp dışlanma kaygısı, kurum bakım geçmişini paylaşılmaktan imtina edilen bir deneyim kılarken, aynı zamanda bazı katılımcılar insanların kendilerine acımalarından çekindikleri için de bu öykülerini paylaşmama eğilimi sergileyebilmektedir.

Güvenilmez olan

Katılımcılar kurum bakım geçmişine sahip bireylerin aileleriyle ilintili edindikleri damgalara ek olarak arsız, hırsız, serseri, kendisinden her türlü kötü şey beklenen toplumdan dışlanmış kişiler olarak değerlendirildiklerini ifade etmişlerdir.

"...başka bir şey olarak bakıyor, toplumdan dışlanmış gibi bakıyor. Garip tepkiler geliyor, hissediyorum..." (G3, Erkek)

Kurum bakımında kalan kişilerin güvenilmez olarak damgalanmaları, farklı muamelelerle karşılaşmaları için fırsat da yaratabilmektedir.

"...ben 2008 yılında bir tacize uğradım, bir şube müdürü tarafından tacize uğradım ve 2016 yılına kadar inandıramadım yani ellerinden gelselerdi o bizi taciz etti diyeceklerdi. Ben bir devlete kendimi ispatlayamadım. ...adamın ettiği hakaret de oydu bana, şikâyetim de onun üzerineydi. Siz yurt çocukları buna alışsınız demişti bana, buna istinaden şikâyet etmişim..." (G4, Kadın)

"...yolun yolcusuymuş gibi bir muameleyle maruz bırakılıyorsunuz..." (G1, Kadın)

Yukarıdaki anlatılarda da örneklendiği gibi, "inanılmayacak, güvenilemez" kişiler olarak etiketlenmek mağdur edilmeleri, kötü muamele ile karşı karşıya kalmalarına zemin oluşturmakta, üstelik bu durumlarla mücadele fırsatlarını ellerinden alabilmektedir. Bu da özellikle mağduriyet yaşadıkları durumlarda sorunlarının çözümsüz kalması anlamına gelebilmektedir.

Kendilik algısı

Damgalama ve dışlanmanın kurum bakım öyküsüne sahip kişiler için çok fazla mücadele alanı doğurmakla birlikte bu kişilerin öz saygılarını yitirmelerine sebep olan bir deneyime dönüşmediği belirtilmelidir. Zira katılımcılar damga ya da dışlanmanın kurum bakımında kalan çocuk/gençlerin özelliklerinden ziyade toplumun onlara yönelik ayırıcı bakış açılarından kaynaklandığına inanma eğilimi sergilemektedir.

“...ben insanlarla görüşürken yurttan kaldığımı söylüyorum, bundan gocunmam çünkü olabilir, bunlar insanın başına gelebilir...” (G9, Erkek), “...tamam annen baban ayrı ama senin bir suçun yok...” (G2, Kadın) benzeri ifadelerde de yansıdığı gibi kurum bakımında kalmak daha ziyade ebeveyn hatalarının sonucu olarak değerlendirilirken, kurum bakımı ile sonuçlanabilecek ailevi krizler herkes için gerçekleşmesi muhtemel deneyimler olarak ele alınmıştır.

Katılımcılar kurum bakımında yaşamalarına neden olan koşullarda kendi edimlerinin bir etkisinin olmadığını bilincindedirler. Hatta katılımcılar arasında kaderin bir cilvesi ve/veya ebeveynlerinin hataları sonucu kurum bakımında kaldıklarına inanma eğilimi yaygınlaşmıştır. Bu bakış açısının katılımcı grup içinde içselleştirilmiş damgalamanın gelişimi için önleyici olduğu düşünülmektedir. Zira kendilerine, çocukluk davranışlarına yönelik olumlu bakış açısına sahip katılımcılar kendilerinden ziyade kurum bakımı altındaki çocuk/gençleri yargılayanları kusurlu olarak etiketleme yönünde bir yaklaşım sergilemişlerdir.

“...kendimi hiçbir zaman suçlamadım çünkü bu benim eksikliğim değildi çünkü ben de onlar gibi bir çocuktum ama tabii ki burada o çocukları yetiştiren kim, ailelerinin eksikliğinin olduğunu düşünüyorum...” (G4, Kadın)

Yukarıdaki anlatıda da yansıdığı gibi katılımcılar, toplumdaki insanların bakış açısından kaynaklanan bir damgalama ve dışlanmaya maruz kaldıklarının oldukça bilincindedirler. Katılımcıların hepsi, kendilerine yönelik olumsuz tavırların tamamen dezavantajlı bireylere ilişkin bir farkındalığa sahip olmamak ve kötü yetiştirilmiş olmaktan kaynaklandığını düşünmektedirler. Bu bilince sahip katılımcıların bir kısmının kurum bakımı öyküsüne sahip olmayı; kendilerini koruyan, güvenlik, refah ve gelişimlerini sağlayan, kendilerini zorluklar karşısında mücadeleci bir şekilde biçimlendiren, güçlü kılan bir deneyim olarak gördükleri ve daha da önemlisi, herkesin başına gelebilecek bir durum olarak normalleştirdikleri anlaşılmıştır. Katılımcılar kurum bakımında yetişen çocuklara yönelik damganın burada yetişen çocukların bireysel özelliklerinden kaynaklanmayan aksine çocuklar ve ailelerine ilişkin toplumsal bakış açısını yansıtan bir şey olduğu görüşünü paylaşmaktadırlar.

Tartışma

Çocukluk yaşamlarının büyük bölümünü biyolojik ebeveynleri yerine kurum bakımında geçiren kişilerin bakım süreci ve sonrası dönemde yaşadıkları damgalama deneyimlerini ortaya çıkarmak amacıyla yapılan çalışmada katılımcıların yaşadıkları ilk dışlanma deneyimlerinin, biyolojik ebeveynlerine ilişkin olduğu anlaşılmıştır. Kendilerine bakmak yerine kuruma bırakan ebeveynlerini yeterince mücadele etmedikleri, bakım sorumluluğunu almadıkları için suçladıkları, anne-babalık rollerini yerine getirmeyen ebeveynlerinin kurum bakım kararları nedeniyle yoğun bir şekilde terk edilmişlik duygusunu yaşadıkları belirlenmiştir. Biyolojik ebeveynleri tarafından yetiştirilmek yerine bir kuruma bırakılmış olmak çocuklarda birçok olumsuz duygunun yaşanmasına neden olmaktadır. Terk edildiğini düşünme, aile üyelerine duyulan öfke ve küskünlük, suçlayıcı tavırlar, aidiyet hissedeme ve üzüntü bu duyguların başlıcalarıdır. Aile yanı yerine kurum bakımında büyümenin yol açtığı duygulara ilişkin bu bulgular; kurum bakımını sevmeyen, istenmeyen çocuk olma düşüncesi,

yalnızlık ve öfke ile ilişkilendiren literatürü desteklemektedir (Güngörmüş, 1986, s.15; Rothenberg, 2017, s. 108).

Katılımcıların kurum bakımına yerleştirilme nedenleri boşanma ve ebeveyn ölümü sonucunda oluşan tek ebeveynlik ile ebeveyn yoksulluğudur. Boşanma, ölüm, alkol ve madde bağımlılığı, fiziksel veya ruhsal hastalıklar (Richards ve Harris, 2001, s. 68; Goodman ve Silverstein, 2001, s. 566; Wang ve Marcotte, 2007, s.1; Kemp, 2007, s. 858; Williams, 2011, s. 959) ve ekonomik yetersizlikler aile krizlerini ortaya çıkararak çocukların kurum bakımına yerleştirilmelerine neden olan faktörlerdir (Yurteri Tiryaki ve Baran, 2015, s. 31). Kurum bakımı deneyimine sahip bireylerle gerçekleştirilen bu çalışmadaki veriler; aile içi şiddet, parçalanmış aile, tek ebeveynlik, ebeveyn yoksulluğu, ebeveyn desteği eksikliği ve kötü muamele gibi aile içi krizlerin kurum bakımı için önemli risk faktörleri olduğuna ilişkin literatürü destekler niteliktedir.

Kurum bakımında büyüyüp gelişen birey olmak, bu deneyime sahip bireyleri toplumsal hak, hizmet ve fırsatların dışına itebilen bir etiket olabilmektedir. Bu etiket kurum bakımı sonrasında özellikle istihdam alanında ciddi ön yargılar ve dışlamalara kaynaklık edebilmektedir. Türkiye’de reşit oluncaya kadar sosyal hizmet kuruluşlarında kalmış olan kişilerin (3413 sayılı, madde 3/a) kamu kurum ve kuruluşlarında eğitim durumlarına göre istihdam edilmeleri sağlanmaktadır. Kurum bakım geçmişine sahip bireylerin kendilerine yeni bir hayat kurup, geçimlerini sağlamalarına fırsat veren “kamu kurumunda işe yerleştirilme” hakkı, bu çalışmadaki katılımcılar için ön yargılar ve ayrımcı tutumlara kaynaklık etmiştir. Kurum bakımında yetişmiş kişi etiketiyle iş piyasasında yer alan katılımcıların istihdam edilme haklarının sorgulanması ve diğer bireylerin haklarını gasp eden bir uygulama gibi değerlendirilmesine ilişkin bulgu, Yanardağ’ın (2019, s. 73) kurum bakımında yetişmiş olan kişilerin kamu kurumunda istihdam edilmesinin kurum yöneticileri tarafından bir “lütuf” olarak görüldüğünün belirlendiği çalışmasını destekler niteliktedir.

Aile yaşamına dayanan bir toplumda, “kurum bakımındaki çocuk” olarak tanımlanıp etiketlenme, sosyal farklılık ve sosyal dışlanma için zemin oluşturmaktadır (Ridge ve Millar, 2000, s. 168). Çocukluk geçmişleri, bakım sisteminde yer almalarından kaynaklanan etiketleme ile birleşince özellikle kurum bakımından ayrıldıklarında kişilerin birtakım olumsuzluklar yaşamalarına sebep olmaktadır (Gaskell, 2010, s. 137). Kurum bakımı bir taraftan; anormal, sorumsuz, istismarcı, ihmalkâr ya da suçlu bir aile ile ilişkilendirilme riski taşımakta diğer taraftan toplumsal bütünleşmenin temel araçlarından olan aile üyeleriyle kaliteli bağlar kuramamak anlamına gelmektedir. Bu bakımdan aile üyeleriyle sürdürmedikleri yakın ilişkiler nedeniyle toplumsal değerlerle çatışan davranış kalıpları sergileyeceklerine yönelik yaygın toplumsal bakış açısı mevcuttur. Kurum bakım öyküsü ile ilişkili algılanan damgalama, sosyal dışlanmaya katkıda bulunan en önemli faktörlerdendir (İbrahim ve Howe, 2011). Literatürü destekler biçimde bu çalışmada kurum bakım geçmişinin sorunlu aile ve güvenilmez olmakla ilişkilendirildiği ve katılımcıların hem bakım sürecinde hem de sonrasında yaygın olarak “aile sevgisi görmemiş”, “sevgiye aç”, “köprü altı çocuğu”, “arsız”, “hırsız”, “serseri”, “o yolun yolcusu”, “her türlü kötülük beklenebilen kişi” gibi damgalarla ötekileştirildikleri anlaşılmıştır.

Kusurlu ve güvenilmez olarak damgalanmak gerek kurum bakım sürecinde gerekse de kurum sonrası hayatlarında ait oldukları toplumla bütünleşmelerinin önünde engel oluşturmaktadır. Zira kurum bakım deneyimine sahip bireylerin “diğerleri” ile olan ilişkilerinde reddedilme ve ayrımcı muameleyle karşılaşma beklentileri, onlarla ilişkilerinin niteliğine zarar verebilmektedir (Phillips ve Gates, 2011, s. 289). Damgadan kaçınma çabası, özellikle kurum bakımında uzun süreli kalan çocuklar/gençleri yalnızlaştıran bir deneyime dönüşmektedir. Ayrımcı veya damgalayıcı durumlardan kaçınmak için bireyler kendilerine ilişkin bu bilgiyi açıklamama yolunu seçmekte, insanlarla ilişkilerini sınırlandırarak kendi güvenli ortamlarına çekilmekte, kendilerini dış dünyaya kapamakta, bir bakıma kendilerini tecrit etmek zorunda bırakılmaktadırlar (Finkelstein vd., 2002, s. 21; İbrahim ve Howe, 2011,

s. 2471; Slattery, 2008, s. 190; Twenge ve Baumeister, 2005). Çalışmadan edinilen bulgular literatürü destekler biçimde katılımcıların bir kaçınma stratejisi olarak en azından kısa süreli ve yakın olmayan ilişkiler içinde oldukları bireylerle bu “özel” durumlarını paylaşmama eğilimi sergilediklerini ortaya koymaktadır. Ne var ki gerek bakım sürecinde gerekse de bakım sonrası istihdam edildikleri alanlarda kurum bakım öyküsünün saklı tutul(a)maması, burada büyüyüp gelişen bireyleri, dışlanma riskine karşı daha savunmasız hale getirmiştir. Damga kadar damgalanma korkusu ile sıcak-yakın ilişkilerden kaçınma da dışlanmışlık ve yalnızlık hissini pekiştirmektedir.

Kurum bakımında yetişen çocuklara ilişkin literatür kurum bakımında kalan çocukların “sorunlu, anormal, kötü, ya da hasarlı” olduklarına ilişkin yaygın bakış açısını içselleştirdiklerini ve kurumda yaşamayı kendi hataları olarak görerek öz saygılarını yitirdiklerini ortaya koymaktadır. Literatür, damga ve dışlayıcı tutumların çocuk ve gençlerin kendi kendilerini değersizleştirmelerine yol açtığını yansıtmaktadır (Kools, 1997, s. 265,269; Finkelstein vd., 2002, s. 22; Vojak, 2009, s. 942). Ancak yürütülen bu çalışma kapsamında, literatürün aksine, damga ve dışlayıcı tutumların her durumda kendini değersizleştirme ve düşük benlik saygısı ile ilintili olmadığı belirtilmelidir. Bilakis katılımcıların pek çoğunun kendilik algılarının yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Katılımcıların hepsinin kurum bakımında yetişmiş olan bireylere yönelik ayrımcı bakış açısının farkında olduklarını, bakım sürecinde olduğu gibi sonrasında da bu bakış açısını yansıtan tutumlarla karşı karşıya kaldıklarını belirtirken, bunun hiçbir surette kendi hatalarından kaynaklanmadığını vurgulamaları oldukça dikkat çekicidir. Damga ve dışlanmanın kurum bakımında büyüyüp gelişen kişilerin bireysel özelliklerinden ziyade kurumsal bakım dinamikleri ve toplumun ötekileştirici bakış açısı ile ilişkilendirilmesine yönelik eğilimin katılımcıların olumlu kendilik algısı geliştirmelerinde etkili olduğu düşünülmektedir. Katılımcıların kendilerini değil sistemi ya da kendilerini etiketleyen dış grubu suçlama eğilimi sergilemeleri ya da kurum bakımını herkesin başına gelebilecek ortak insanlık deneyimi olarak değerlendirmeleri, olumsuz benlik saygısını engelleyebilecek bir korunma stratejisi de olarak işlev görmüş görünmektedir. Diğer yandan bu deneyimin sosyal çevreyi oluşturan bireylerden saklanması eğilimi de katılımcı grup içinde görülen bir korunma stratejisidir. Kendini saklamak, damga ve yargılayıcı tutumların önüne geçebilmeyi mümkün kılabilir. Ne var ki benlik saygılarını görece koruyabilmelerine aracılık eden bu korunma stratejisinin sosyal ilişkilere zarar vererek psikososyal iyilik hallerine zarar verebildiği belirtilmelidir. Üstelik, damganın kendilik algısı üzerine etkisine dair katılımcı değerlendirmeleri, katılımcıların mevcut durumdaki bakış açılarını yansıtmaktadır. Damga ve ön yargılı, dışlayıcı tutumların çocukluk ya da ilk gençlik dönemlerinde kendilik algılarına nasıl etki ettiğini anlayabilmek için, katılımcıların geçmişe dönük değerlendirmelerine başvurulmaktadır. Çocukluk deneyimlerine şimdiki bilinç ve bakış açısıyla yaklaşılması, gerçekliğin çarpıtılması tehlikesini doğurabilmektedir. Ayrıca, kurum bakımının damgalamanın aracı olup bakım sürecinde olduğu kadar sonrasında da dışlanmayı doğurduğunu ortaya koyan bu çalışmanın verilerinin -özellikle benlik saygısı ve kendilik algısına dair- ölçeğe değil sınırlı sayıda katılımcılarla yapılan derinlemesine görüşmelere dayanması, araştırmanın önemli bir sınırlılığıdır.

SONUÇ

Birkaç on yıldır tüm dünyada, özellikle gelişmiş ülkelerde risk altındaki aileler olgusunu doğuran dönüşümler yaşanmakta, aile krizleri ise kaynaklık ettiği pek çok sorunun yanı sıra çocuk ihmal ve istismarını doğurabilmektedir. Ebeveynlerin çeşitli nedenlerle ebeveynlik rollerini yerine getiremedikleri böyle durumlarda çocukların bakım ve korunma ihtiyaçları ortaya çıkmaktadır. Kurum bakımı, ailenin yaşadığı dönüşümlerin bir neticesi olarak yaygınlaşmakta olan birincil bakım ve korunma ihtiyacına cevap veren, çocuk ve gençlerin güvenlik, refah ve gelişimlerini sağlayan uygulamalardan biridir. Ne var ki çocukların devlet tarafından koruma altına alınarak yoksulluk, sokakta çalışma/yaşam gibi gerçekliklerden korunmasını hedefleyen bu hizmet çeşidinin de tam bir

iyilik hali ile ilintili olmadığı belirtilmelidir. Damga ve dışlamaya kaynaklık eden kurum bakımı, burada yetişenlerin bakım sürecindeki çocukluk hayatları kadar sonrasındaki yetişkinlik hayatları üzerinde de olumsuz etkiler bırakabilmektedir. Nitekim çocukluk döneminde aileden ayrı kalmak, çocukların terk edildiklerini düşünmelerine yol açarken aynı zamanda sorunlu aile ile ilişkilendirilerek dışlanmaları, aile ve toplumla kurulacak yakın bağlara zarar vermiş görünmektedir. Katılımcılar arasında yaygın olarak görünür olan yeterince güvenmeden kendini açmama eğiliminin ardında başta aileye olmak üzere diğerlerine güvenmeme durumunun varlığı söz konusu olabilir. Biryandan ailesinin dahi kendisini dışladığını düşünen, diğer yandan diğerlerinin de ailesi yüzünden kendisini dışlayacağı beklentisi olan grupta kendini saklama eğiliminin kendini koruma çabasından kaynaklanan bir alışkanlığa dönüştüğü ifade edilebilir.

Dışlanma süreci bakım süreci ile sınırlı kalmamakta, sonraki hayatlarını da biçimlendiren bir deneyime dönüşmektedir. Katılımcılar gerek istihdam edildikleri kurumlar içinde gerekse de sosyal ilişkilerinde ya bizzat kalıp yargıların öznesi olmuşlar ya da gözlemcisi olarak damgalanma sürecinden etkilenmişlerdir. Çalışmanın bulguları, içselleştirilmiş bir damgalamanın olmadığı, damganın benlik saygılarını düşüren bir deneyime dönüşmediği yönündedir. Ancak sistemin suçlanması, kınayanın kınanması ya da kendini saklama gibi benlik saygılarını korumak adına geliştirdikleri stratejiler göz önüne alındığında, psikososyal açıdan zarar gördükleri belirtilmelidir. Damgadan kaçınma, sosyal çevreleri ile ilişkilerini sınırlandıran, kendilerini yalnızlaştırabilen bir yöntem gibi görünmektedir. Ayrıca çalışmanın örneklem grubu göz önüne alındığında, çocukluk deneyimlerinin şimdiki bilinç ve bakış açısıyla değerlendirildiğinin belirtilmesi gerekmektedir. Bu da kurum bakımında kaldıkları çocukluk dönemlerindeki benlik saygılarına ilişkin değerlendirmelerin güvenilirliğine gölge düşürebilir. Gerçekliğin çarpıtılması tehlikesini bertaraf ederek kurum bakımında kalanların kurum bakım sürecinden nasıl etkilendiğini anlayabilmek için kurum bakımında yetişen bireylerle yürütülecek boyamsal bir çalışmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Ayrıca korunmaya muhtaç çocuklar için sağlanan kurum bakım hizmetinin kışla tipi kurumlardan ev tipi bakım modeline geçmesiyle bu damgalanıp-dışlanma süreçlerinin çocukların lehine bir değişim yaşayıp yaşamadığını ortaya koyan çalışmaların yapılmasına gerek vardır.

SUMMARY

Since the end of the last century, quite significant changes have been observed in the pattern of family life. Worldwide transformations such as changing marriage patterns, increases in divorce and accompanying single parenthood, and step-family structures, and women's participation in labor force have changed the context in which family relationships are discussed. The recent transformations of the family structure bring along the problem of care and protection of children in the family. While at-risk families pointing to family crises such as teen pregnancy, death or detention of one of the parents, divorce, frequent change of partner, poverty, child neglect and abuse have become widespread all around the world, the number of children who experience familial crises and are subject to foster/surrogate care practices is increasing significantly across the world. It is first ensured that children in need of protection and care benefit from care services alongside their own families. In cases where this is not possible, foster care services, adoption services and, as a last resort, institutional care practices are applied according to the order of preference. Institutional care is a type of full-time service implemented by the child protection system to protect at-risk children and young people, and to ensure their safety, well-being and development. Institutional care, which provides the care and protection that the child needs due to the absence of parents or inadequacies in parenting roles, can also be a means of stigmatization and exclusion. In the study, it was aimed to reveal the social stigmatization experienced by people who grew up and developed under institutional care during and after institutional care. Accidental snowball sampling technique was used in study which was designed with qualitative method. Content analysis was used in analyzing data obtained through interviews conducted with 12 individuals having stayed under long term institutional care.

The most prominent result of the study was that individuals who grew up in institutional care were placed in institutional care by family members due to family crises such as the absence of one or both parents and parental poverty caused by divorce or death. Institutional care practices, that distanced those who grew up there from their biological families and the cities they lived in, were associated with the feeling of abandonment and formed the first experience of exclusion. Familial crises, beyond requiring institutional care, have brought along the social prejudice indicating that children/young people who experience these crises will develop aberrant behaviors, and also exclusionary and discriminatory attitudes resulting from them. In this context, it can be stated that children and young people who grew up in institutional care due to family crises were not/could not be included in their own family members as well as others who are not like them.

Another result obtained in the study was that the participants were aware of the widespread social prejudice and exclusionary attitudes towards individuals who grew up in institutional care. The viewpoints regarding that they are cheeky, thief, vagrant, tarred with the same brush, and street children, and can do anything were among the most frequently encountered labels/stigma. These prejudices and marginalizing attitudes are felt intensely especially in the field where they are employed and complicates their struggle in these fields. The attitudes in question require individuals who tend to believe that they can pay their debt of gratitude to the state and finally have the opportunity to start a family when even their families cannot protect them through employment in the state institution, to prove their "non-perverted" personalities. Furthermore, the view that they "do not deserve to be where they are", which is commonly experienced in employment, also eliminates opportunities for promotion and prevents them from establishing friendships in these areas.

The results regarding how the feeling of stigma, exclusion or abandonment encountered both during and after the institutional care process affected the self-perception were quite remarkable. While growing up in institutional care was normalized as a situation providing trust-protection and was possible for everyone, the fact that institutional care was a means of stigmatization and exclusion was

associated with social prejudices or individuals who could not fulfill their parental role. The evaluation of both situations seemed to have prevented the internalization of the stigma and the decrease in the self-esteem of those who grew up there. However, these evaluations of stigma and exclusion against themselves reflected the current perspectives of the participants. The retrospective evaluations of the participants are utilized to understand how stigma and prejudiced, exclusionary attitudes affect self-perceptions during childhood or adolescence. Approaching childhood experiences with a present consciousness and perspective may pose the danger of distorting the truth. A longitudinal study to be conducted with individuals raised in institutional care will eliminate this danger and also will be very useful in terms of understanding how self-perceptions of those who grow up there are affected by the institutional care process.

Makale Bilgileri		Article Information	
Etik Kurul Kararı:	Çalışma, Akdeniz Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'ndan 23.03.2020 tarih ve 91 sayılı karar numarası ile "Etik Kurul Onayı" alınmıştır.	Ethics Committee Approval:	The study received Ethical Approval from Akdeniz University with the approval number of 91 and the date of 23.03.2020.
Katılımcı Rızası:	Araştırmaya katılanlara çalışmanın amacı ifade edilerek rızaları alınmıştır.	Informed Consent:	The purpose of the study is explained to the participants and their informed consent was obtained.
Mali Destek:	Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.	Financial Support:	The study received no financial support from any institution or project.
Çıkar Çatışması:	Çalışmada kişiler arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.	Conflict of Interest:	The authors declare that declare no conflict of interest.
Telif Hakları:	Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır.	Copyrights:	The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study.

Ethical Statement/Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. (Ayten Kaya Kılıç, Sinem Burcu Uğur)

Telif Hakkı&Lisans/Copyright&License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Atıf Bilgisi / Cited as: Kaya Kılıç, A. & Uğur, S. B. (2022). Kurum Bakımında Yetiştirilmiş Kişilerde Damgalanma. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (48), 221-242. DOI: 10.21497/sefad.1218447

KAYNAKÇA

- Akyüz, E. (2000). *Ulusal ve uluslararası hukukta çocuğun haklarının ve güvenliğinin korunması*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.
- Aldgate J. & McIntosh M. (2006). *Looking after the family: A study of children looked after in kinship care in Scotland*. Social Work Inspection Agency. Edinburgh.
- Bowers, B. F. & Myers, B. J. (1999). Grandmothers providing care for grandchildren: consequences of various levels of caregiving, *Family Relations*, 48(3), 303-311.
- Bulut, I. & Duman N. A. (2001). Study about the abuse of institutionalized boys by their teacher. *VIII. ISPCAN European Conference on Child Abuse and Neglect (Abstract Book)*. İstanbul. 24-27 August. 197.
- Calheiros, M. M., Garrido, M. V., Lopes, D. & Patrício, J. N. (2015). Social images of residential care: How do children, youth and residential care institutions get portrayed? *Children and Youth Services Review*, 55, 159-169.

- Çetin, H. & Çavuşoğlu, H. (2009). Yetiştirme yurdunda ve aileleri ile yaşayan adölesanların benlik saygıları ve psikolojik belirtilerinin karşılaştırılması. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Elektronik Dergisi (DEUHYO ED)*, 2(4), 137-144.
- Çocuk Koruma Kanunu, 15 Temmuz 2005. T.C. Resmi Gazete (Sayı: 5395), Erişim adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5395.pdf>
- Crocker J., Major, B. & Steele, C. (1998). *Social stigma*, In D.T. Gilbert, and S.T. Fiske Eds.), *The Handbook of Social Psychology* (s. 504-553), Boston: MA: McGraw-Hill.
- Demirbilek, S. (1998). Korunmaya muhtaç çocuklar sorunu, Metin Kutal'a Armağan içinde, Ankara: Mavi Ofset, 615-628.
- Finkelstein, M., Wamsley, M. & Miranda, D. (2002). What keeps children succeeding in foster care: Views of early adolescence and the adults in their lives', www.vera.org/publications
- Funkquist, A., Eriksson, B. & Muula, A.S. (2007). The vulnerability of orphans in Thyolo District, southern Malawi. *Tanzania Health Research Bulletin*, 9 (2), 102-109.
- Garrido, M. V., Patrício, J. N., Calheiros, M. M. & Lopes, D. (2016). Comparing the social images of youth in and out of residential care. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 26, 439-455.
- Gaskell, C. (2010). If the Social worker had called at least it would show they cared. Young care leavers' perspectives on the importance of care. *Children & Society*, 24, 136-147.
- Giddens, A. (2005) *Sosyoloji* (C. Güzel, Çev.). Ankara: Ayraç Yayınları.
- Goffman, E. (1963). *Stigma: The management of spoiled identity*. Harmondsworth: New York, Penguin Books.
- Goodman, C. C. & Silverstein, M. (2001). Grandmothers who parent their grandchildren: an exploratory study of close relations across three generations. *Journal of Family Issues*, 22(5), 557-578.
- Hayat Sende Derneği. (2014). *Kurum bakımından topluma geçişte gençler çalıştayı* (1.Baskı) [Broşür]. Ankara: Hayat Sende Derneği.
- Heijnders, M. & Van Der Meij S. (2006). The fight against stigma: An overview of stigma-reduction strategies and interventions. *Psychology, Health & Medicine*, 11 (3), 353-363.
- Hermenau, K., Eggert, I., Landolt, M.A. & Hecker, T. (2015). Neglect and perceived stigmatization impact psychological distress of orphans in Tanzania, *European Journal of Psychotraumatology*, 6 (1).
- Ibrahim, R.W. & Howe, D. (2011). The experience of Jordanian care leavers making the transition from residential care to adulthood: The influence of a patriarchal and collectivist culture. *Children and Youth Services Review*, 33, 2469-2474.
- Jones E.E., Farina, A., Hastorf, A.H., Markus, H., Miller, D.T. & Scott, R.A., (1984). *Social stigma: The psychology of marked relationships*, New York: Freeman.
- Kaya Kılıç, A., Tekin H.H. (2019). Sosyal hizmet uzmanlarının korunmaya muhtaç çocuk birimlerinde ihmal ve istismar vakalarına verilen hizmetlerin niteliğine ilişkin görüşleri. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30 (3), 843-865.
- Kemp, C. L. (2007). Grandparent - grandchild ties: reflections on continuity and change across three generations. *Journal of Family Issues*, 28(7), 855-881.
- Kök, H. & Satı, D. (2018). Şizofreni ve bipolar bozukluğu olan hastalarda içselleştirilmiş damgalanma, benlik saygısı ve algılanan sosyal destek. *Cukurova Medical Journal*, 43(1), 99-106.
- Kools, S.M. (1997). Adolescent identity development in foster care. *Family Relations*, 46, 263-271.
- Kümbetoğlu, B. (2017). *Sosyolojide ve antropolojide niteliksel yöntem ve araştırma*. Ankara: Bağlam Yayıncılık.

- Link, B. G. & Phelan, J. C. (2001). Conceptualizing stigma. *Annual Review Sociology*, 27, 363-385.
- Morantz, G., Cole, D., Vreeman, R., Ayaya, S., Ayuku, D. & Braitstein, P. (2013). Child abuse and neglect among orphaned children and youth living in extended families in Sub-Saharan Africa: What have we learned from qualitative inquiry? *Vulnerable Children and Youth Studies*, 8 (4), 338-352.
- Phillips, S. D. & Gates, T. (2011). A conceptual framework for understanding the stigmatization of children of incarcerated parents. *Journal of Child and Family Studies*, 20, 286-294.
- Poloma, M. (2011). *Çağdaş sosyoloji kuramları*. (H. Erbaş, Çev.). Ankara: Palme.
- Richard, A. & Harris, P. (2001). Second time around: A survey of grandparents raising their grandchildren. *Adoption and Fostering*, 25(3), 67-69.
- Ridge, T. & Millar J. (2000). Excluding children: Autonomy, friendship and the experience of the care system. *Social Policy & Administration*, 34 (2) , 160-75.
- Şimşek, Z., Erol, N., Öztıp, D. & Özer Özcan, Ö. (2008). Kurum bakımındaki çocuk ve ergenlerde davranış ve duygusal sorunların epidemiyolojisi; ulusal örnekleme karşılaştırmalı bir araştırma. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 19(3): 235-246.
- Slattery, M. (2008). *Sosyolojide temel fikirler* (Ö.Balkız-G.Demiriz-H.Harlak-C. Özdemir-Ş.Özkan-Ü.Tatlıcan, Çev.). Bursa: Sentez.
- Sosyal Hizmetler Kanunu, 27 Mayıs 1983, T.C. Resmi Gazete, (Sayı: 18059). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18059.pdf>
- Steele, C.M. (1997). A Threat in the air: How stereotypes shape intellectual identity and performance. *American Psychologist*, 52(6), 613-629.
- Tekin, H.H. (2020). Çocuk refahı ve sosyal politika. *Sosyal politika ve sosyal hizmet*, Ed: D. Başer, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 275-302.
- Twenge, J. M. & Baumeister, R. F. (2005). Social exclusion increases aggression and self-defeating behavior while reducing intelligent thought and prosocial behavior. In D. Abrams, M. A. Hogg, & J. M. Marques (Eds.), *The social psychology of inclusion and exclusion* (s. 27-46). Psychology Press.
- Uğur, S.B. & Kaya Kılıç, A. (2022). Kurum bakımında yetişmiş kişilerin kurum bakımı ve sonrası süreçte yaşadıkları sorunların belirlenmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 33(1), 69-95.
- Vojak, C. (2009) Choosing language: social service framing and social justice. *British Journal of Social Work*, 39, 936-949.
- Walsh, F. (2017). Yeni normal: 21. yüzyıl ailelerinin çeşitliliği ve karmaşıklığı. Normal aile süreçleri, Ed: Froma Walsh, 4. Baskı, Ankara: Pegem Akademi.
- Wang, Y. & Marcotte, D. E. (2007). *Golden years? the labor market effects of caring for grandchildren*. Discussion Paper Series, IZA DP No. 2629:1-38.
- Williams, M. N. (2011). The changing roles of grandparents raising grandchildren. *Journal of Human Behavior in the Social Environment*, 21(8), 948-962.
- Wood, M. & Selwyn, J. (2017). Looked after children and young people's views on what matters to their subjective well-being. *Adoption & Fostering*, 41(1), 20-34.
- Yanardağ U. (2019). Kurum bakımı hizmetlerinden yararlanmış bireylerin kurum bakımı sonrası yaşam deneyimleri üzerine nitel bir araştırma. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 60-76.
- Yang, L.H., Kleinman, A., Link, B.G., Phelan, J.C., Lee, S. & Good, B., (2007), Culture and stigma: adding moral experience to social theory. *Social Science & Medicine*, 64, 1524-1535.
- Yazıcı, E. (2012). Korunmaya muhtaç çocuklar ve çocuk evleri. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(18), 499-525.

- Yazıcı, E. (2014). Türkiye’de çocuk koruma sistemi ve koruyucu aile bakım yönteminde yeni yaklaşımlar. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4 (2), 247-270.
- Yolcuoğlu İ.G. (2009). Türkiye’de çocuk koruma sisteminin genel olarak değerlendirilmesi. *Aile ve Toplum*, 11(5), 43-57.
- Yörükoğlu, A. (2004). Koruma Altındaki Çocuklar ve Hakları, R. Uslu (Ed.). *Koruma Altındaki Çocuklar içinde* (3-7). Ankara: Prof. Dr. Mualla Öztürk Anısına XVII. Sempozyum Sunumları, Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Yurdakul, A. (2016). *Aile ve sosyal politikalar bakanlığına bağlı kurum bakımında kalan çocuklarla koruyucu aile yanında kalan çocukların benlik saygısı ve psikososyal gelişimleri arasındaki farklılıkların incelenmesi*. İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Yurteri Tiryaki A. & Baran, G. (2015). Kurum bakım deneyimi olan kadınların çocukluk dönemi kurum yaşantıları: Nitel bir çalışma. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 26 (1), 23-44.
- Zencirkıran, M. (2019). *Sosyoloji*, Bursa: Dora Yayıncılık.